

Broedvogels van natuurreserveaat Petgatten de Feanhoop in 2010

Gebiedsdelen: Noarderkrite, Petgatten de Feanhoop, Oksekop

Klaas Jager

Broedvogels van natuurreservaat Petgatten de Feanhoop in 2010

Gebiedsdelen: Noarderkrite, Petgatten de Feanhoop, Oksekop

Klaas Jager (SOVON)

SOVON-inventarisatierapport 2010/48
Dit rapport is opgesteld in opdracht van
It Fryske Gea

Colofon

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2010

Dit rapport is samengesteld in opdracht van It Fryske Gea, door Klaas Jager (SOVON). Wijze van citeren: Jager K. 2010. Broedvogels van natuureservaat Petgatten de Feanhoop in 2010. SOVON-inventarisatierapport 2010/48. SOVON, Nijmegen.

Fotomateriaal: Klaas Jager, Hans Gebuis & Peter Eekelder (Grutto omslag)

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van SOVON en/of de opdrachtgever.

ISSN-nummer: 1382-6255

Inhoud

1. Inleiding	5
2. Inventarisatiegebied	6
2.1 Kenschets van terreintypen en beheer	6
3. Werkwijze	8
3.1 Kader en doelstelling	8
3.2 Werkwijze en methode	8
3.3 Inventarisatiesoorten	8
3.4 Veldwerk	8
3.5 Weersinvloeden`	9
4. Resultaten	11
4.1 Soorten en aantallen	11
4.2 Vergelijking met de broedvogelkartering van 2003	11
4.3 Soortbesprekingen	14
5. Evaluatie	19
5.1 Soorten van nat tot verlandend overjarig rietmoeras	19
5.2 Soorten van nat tot drassig structuurrijk grasland	21
5.3 Ganzen als broedvogel	23
6. Samenvatting	24
7. Literatuur	25

Bijlage 1: Overzicht per deelgebied van alle vastgestelde soorten en aantallen.

Bijlage 2: Individuele soortverspreidingskaarten.

1. Inleiding

In het voorjaar van 2010 is natuurreservaat Petgatten de Feanhoop, in beheer en eigendom bij de Provinciale vereniging voor natuurbescherming It Fryske Gea, geïnventariseerd op broedvogels. De inventarisatie is uitgevoerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland (SOVON) en betrof een herhalingskartering, onder meer vanwege de behoefte aan broedvogelgegevens voor interne evaluatie en verantwoording richting de Provinciale Subsidieregeling Natuurbeheer (PSN).

Bij de broedvogelinventarisatie in Petgatten De Feanhoop stonden de volgende vragen centraal:

- Welke zeldzame, schaarse en of andere beheerrelevante broedvogels komen in het gebied voor?
- Wat is de territoriale en kwantitatieve verspreiding van deze soorten?
- Wat is de ontwikkeling van de broedvogels vergeleken met een eerdere kartering in 2003?
- In welke mate wordt voldaan aan de voorwaarden van aangevraagde PSN-pluspakketten (Provinciale Subsidieregeling Natuurbeheer).

In dit rapport worden de inventarisatieresultaten van 2010 gepresenteerd.

Voor het aandragen van benodigde achtergrondinformatie, kaartmateriaal en dergelijke zorgden Elsiëna van Vliet, Germ van den Burg en Sietske Rintjema, medewerkers van It Fryske Gea.

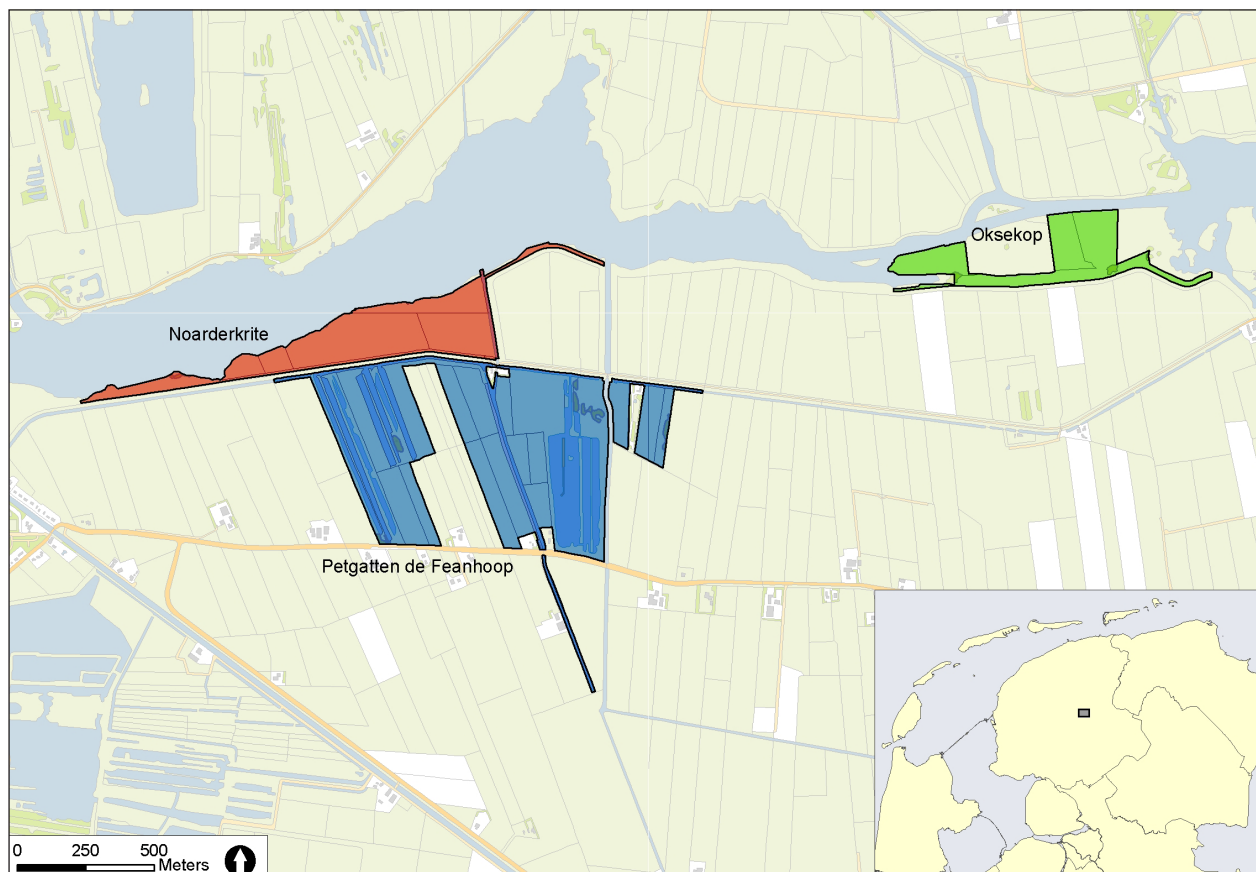
2. Inventarisatiegebied

Petgatten de Feanhoop is een restant van een laagveenmoerasgebied, dat na de grootschalige vervingingen gespaard gebleven is. Het inventarisatiegebied ligt tussen de dorpjes De Veenhoopen Smalle Ee, nabij Drachten (atlasblokken 11-23 en 11-24). De zuidgrens wordt gemarkeerd door de Drachtster Heawei. Langs de noordkant ligt het water van de Wijde Ee en Monnike Ee. Petgatten de Feanhoop is een verzamelnaam van een vijftal kleine, niet op elkaar aansluitende gebiedsdelen en heeft daardoor een fragmentarische indeling. Bij deze inventarisatie zijn drie gebiedsdelen gekarteerd, met een totale oppervlakte van 83 hectare (figuur 1). Van west naar oost zijn dat: Noarderkrite (19 ha), Petgatten de Feanhoop (57 ha) en Oksekop (7 ha).

2.1 Kenschets van terreintypen en beheer

Petgatten de Feanhoop wordt gekenmerkt door een afwisseling van moeras- en graslandgebied. Het moeras bestaat uit relicten van open en dichtgroeide petgaten met riet, ruigten, struwelen en broekbosjes. Tussen de langgerekte en smalle petgaten liggen zetwallen (stripes), met bomen, struiken en

ruigtebegroeiing. Overjarig riet komt hier en daar voor, het meest aan de noordoostkant van Petgatten de Feanhoop en het zuidelijke deel van de Oksekop. De ontwikkeling van diverse groeistadia met een breed scala aan waardevolle waterplanten en moerasvegetaties in de petgaten is vrij matig. Dit is te wijten aan structurele eutrofiëring en verdroging vanuit de omliggende, intensief bemeste en ontwaterde veenpolders. Aspectbepalend voor de vegetatie in de (oudere) petgaten zijn vooral grote, drijvende formaties van witte waterlelie en gele plomp. In en rondom het moerasgebied bevinden zich ook enkele tientallen hectares extensieve, halfnatuurlijke graslanden. Tussen de Drachtster Heawei en Bûtendiken is dit voornamelijk verschralend, met pitrus verruigd grasland. De Noarderkrite, ten noorden daarvan, bestaat naast een oeverzoom van riet, ruigten, elzen en wilgen grotendeels uit nat tot drassig overstromingsgrasland (boezemhooiland). Hier groeien onder meer gele lis, gewone dotterbloem, echte koekoeksbloem, grote ratelaar, rietgras, scherpe zegge en waterkruiskruid (Jager 2010). Dit natte, bloemrijkere graslandtype is ook in de Oksekop aanwezig.

Figuur 1. Ligging van Petgatten de Feanhoop en de gekarteerde gebiedsdelen van It Fryske Gea.

Het beheer van het natuurgebied varieert van ‘nietsdoen (spontane ontwikkeling) tot extensief’, met behulp van een paar regelmatig uitgevoerde maatregelen. In moeras wordt beheersmatig in feite niet ingegrepen. Kwalitatief riet voor productieve exploitatie is te schaars aanwezig, waardoor cyclisch rietbeheer niet plaatsvindt. Soms worden (riet)ruigten en plaatselijke opslag langs (schouwen fiets)paden geruimd. De verpachte graslanden worden jaarlijks wel gemaaid, afgevoerd en nageweid. Ruim tien jaar geleden is ten zuiden van de Bûtendiken, aan de oostkant van Petgatten

de Feanhoop, natuurontwikkeling uitgevoerd in de hoedanigheid van vernat en deels tot nieuwe petgaten omgevormd grasland. Tussen deze petgaten hebben zich meest natte ruigten, struwelen en verspreide wilgenopslag gemanifesteerd. In de natste, meest moerassige delen en in oude sloten gedijen hier nu vooral riet en (pluim)zeggen. Met behulp van een Amerikaanse windmolen (Herculus genaamd) wordt het water langzaam door het gebied geleid, ten gunste van hogere peilen en een betere waterkwaliteit.

Natuurontwikkeling van tien jaar geleden; nog goed te onderscheiden qua jonge leeftijd, maar inmiddels uitgegroeid tot een waardevolle aanvulling op het moerasgebied.

3. Werkwijze

3.1 Kader en doelstelling

Bij de broedvogelinventarisatie Petgatten de Feanhoop stonden de volgende vragen centraal:

- Welke zeldzame, schaarse en andere interessante broedvogels komen in het gebied voor?
- Wat is de territoriale en kwantitatieve verspreiding van deze soorten?
- Hoe ziet de ontwikkeling van de broedvogels er uit vergeleken met de kartering in 2003?
- In welke mate wordt voldaan aan de voorwaarden van aangevraagde PSN-pluspakketten.

Broedvogelgegevens vormen bij It Fryske Gea de basis voor evaluatie, planning, ontwikkeling en toetsing van het beheer. Het is vereist dat ornithologische gegevens voldoen aan de landelijk gestandaardiseerde criteria en kwaliteitsnormen van SOVON. Aan de hand van dit materiaal wordt eveneens beoordeeld in welke mate het resultaat voldoet aan de eisen van de aangevraagde (natuurdoel)pluspakketten in het kader van de PSN. Met betrekking tot Petgatten de Feanhoop is voor broedvogels in dit verband één pakket relevant. Het betreft het 'pluspakket nat soortenrijk grasland', een selectie van negen referentie- of meetsoorten (tabel 1), voor de deelgebieden Oksekop (20B) en Noarderkríte (20D). Het zijn (afgezien van de Grauwe Klauwier) verschillende graslandvogels die hun optimum bereiken in nat tot drassig, structuurrijk en gevarieerd grasland met voldoende (ondiep) water.

3.2 Werkwijze en methode

De inventarisatie is uitgevoerd naar het principe van de uitgebreide territoriumkartering. Deze methode houdt in dat een reeks gebiedsdekkende, over

Tabel 1. De selectie van negen, aan het 'pluspakket nat soortenrijk grasland' toegekende meetsoorten.

Zomertaling	Kemphaan	Tureluur
Slobeend	Watersnip	Gele Kwikstaart
Kwartelkoning	Grutto	Grauwe Klauwier

het broedseizoen verdeelde inventarisatieronden worden uitgevoerd. Territorium- en nestindicerende waarnemingen van broedvogels worden nauwkeurig genoteerd op veldkaarten (1:10.000). Het totaal van al deze waarnemingen resulteert uiteindelijk in de samenstelling van individuele soortkaarten, die worden geïnterpreteerd conform de landelijk geldende kwaliteitscriteria van SOVON (van Dijk 2004). Ter aanvulling is soms de professionele 'Handleiding Soortgerichte Gebiedsinventarisaties Broedvogels' (van Manen 2005), met soortinformatie en vingerwijzingen voor de vaststelling van broedvogels, ter hand genomen.

3.3 Inventarisatiesoorten

Op een tiental (zeer) algemene soorten na zijn alle broedvogelsoorten gebiedsdekkend geteld. Buiten de integrale kartering gehouden zijn: Houtduif, Winterkoning, Merel, Roodborst, Tjiftjaf, Fitis, Goudhaan, Zwarte Mees, Pimpelmees, Koolmees, Gaai en Vink.

3.4 Veldwerk

Vanaf maart tot en met juli zijn vijf gebiedsdekkende inventarisatieronden uitgevoerd (tabel 2). Aanvullend zijn een paar nachtelijke

Tabel 2. Bezoekdatums- en tijden bij de inventarisatieronden in natuurreservaat Petgatten de Feanhoop, in 2010.

Natuurreservaat Petgatten de Feanhoop	Datum	Tijden	Natuurreservaat Petgatten de Feanhoop	Datum	Tijden
Petgatten de Feanhoop	23 maart	08.00-09.30	Oksekop	23 maart	10.30-11.15
	09 april	08.05-09.50		09 april	11.30-12.30
	06 mei	06.00-08.40		06 mei	10.45-12.00
	01 juni	05.50-08.10		01 juni	10.10-11.40
	23 juni	06.00-08.55		25 juni	10.45-12.00
Noarderkríte	23 maart	09.30-10.00			
	09 april	10.10-11.00			
	06 mei	09.00-10.10			
	01 juni	08.30-09.40			
	23 juni	09.10-10.20			

schemerbezoeken gedaan in juni en juli, voor soorten zoals Porseleinhoen en Kwartelkoning. Daarbij is geen geluidsrecorder toegepast. De inventarisaties begonnen rond zonsopgang en eindigden aan het eind van de ochtend of in de vroege middag. De veldwerktijd nam bijna 22 uur in beslag, neerkomend op ruim 15 minuten per hectare. De relatief grote tijdsinvestering komt door de versnippering van het gebied en door de moeilijke begaanbaarheid van bepaalde, met manshoge ruigten begroeide, moerassige gedeelten. Tijdens elke ronde is het gebied geheel doorkruist, waarbij in slecht bereikbaar moeras zoveel mogelijk, binnen acceptabele waarneemafstand van elkaar, via de betreedbare terreindelen om de petgaten heen is gelopen. De waarneemcirkel varieerde van 50 à 75 meter in moeras, tot wel 200 meter in grasland.

3.5 Weersinvloeden

Het weer beïnvloedt het gedrag van broedvogels. De doelmatigheid van het inventariseren wordt daardoor mede bepaald door de mate waarin vogels actief zijn. Belemmerende weersfactoren zijn harde wind, kou en veel neerslag. Ook hoge temperaturen en langdurige droogte kunnen samen gaan met minder vogelactiviteit. De weerssamenvatting voor de periode maart tot en met juli is gebaseerd op maandoverzichten van het KNMI. In tabel 3 staat een aantal bekende, op 2010 betrekking hebbende weersvariabelen. Het voorjaar van 2010 werd, tot en met begin maart, voorafgegaan door een lange, tamelijk koude, maar vooral sneeuwrijke winter. Op grond van het totaalbeeld kan worden geconcludeerd dat de weersomstandigheden in de periode maart-juli, in 2010, over het algemeen geschikt waren voor het inventariseren van broedvogels.

Maart was een vrij zachte, droge en zonnige maand met een gemiddeld normale temperatuur van 5.9 °C. De eerste tien dagen lag de temperatuur echter ruim beneden deze normale waarde en in het noorden van het land kwamen ook nog sneeuwbuien voor. In totaal telde maart in De Bilt tien vorstdagen, ietsje meer dan normaal (gemiddeld tien). Na de koude start liep de temperatuur in maart op, waarbij de

tweede helft van de maand zacht tot warm was met temperaturen tussen 15 en 20 °C. Met gemiddeld over het land 47 millimeter aan neerslag was maart tamelijk droog, hoewel de maand eindigde met guur buig weer en harde wind. April viel eveneens zacht uit met een gemiddelde temperatuur van 9.2 °C tegen 8.0 °C normaal. Nachtvorst deed zich wel voor, maar vooral in het oosten van het land. Op 25 april, kort nadat nog vorst was opgetreden, diende zich de eerste, landelijk zomerse dag aan met 25 °C. Verspreid over het land kwam in april een aantal warme dagen voor, met name in het zuidoosten. Met 246, landelijk geregistreerde uren zon (tegen een langjarig gemiddelde van 162 uren), was april zeer zonnig: de derde plaats van zonnigste aprilmaanden sinds 1901. Aan het begin vielen talrijke buien, maar april 2010 gaat de boeken in als een veel te droge maand. Gemiddeld viel bijna de helft minder neerslag dan normaal (27 mm tegen 42 mm). De maand mei was erg koel, met een gemiddelde temperatuur van 10.3 °C, hetgeen fors onder het een langjarige gemiddelde ligt van 12.3 °C. Daarnaast was echter sprake van een normale hoeveelheid neerslag en uren zon. Gedurende de eerste negentien dagen van de maand lag de temperatuur behoorlijk onder het langjarig gemiddelde. Op sommige plaatsen kwam het achtereenvolgens op 13, 14 en 15 mei tot nachtvorst. Al met al maand telde mei vijf warme dagen tegen negen normaal. De neerslaghoeveelheid was vrijwel gelijk aan het gemiddelde van 57 millimeter. Ook het aantal uren aan zon kwam overeen met het langjarig gemiddelde, waarbij het noordelijk kustgebied het zonnigst was. De koele meimaand werd opgevuld door een zeer droge, zonnige en warme junimaand, met gemiddeld over het land 265 uren zonneschijn, tegen 192 normaal. In De Bilt werden in totaal 21 warme (normaal twaalf) dagen en negen zomerse (normaal vier) dagen genoteerd. Juni was daarnaast zeer droog, met gemiddeld over het land slechts 23 millimeter neerslag (normaal 71 mm). Vrijwel alle neerslag viel tijdens de tweede week van de maand, toen een depressie het weer bepaalde. Sommige buien verplaatsten zich nauwelijks, zodat lokaal, met name in het westen wel grote neerslagsommen optraden, maar de meeste dagen in juni verliepen droog. Uiteindelijk kwam juni 2010 zelfs uit op de vijfde plaats van droogste junimaanden sinds 1901.

Tabel 3. Gemiddelde weersvariabelen in de periode maart tot en met juli in 2010. Bron: KNMI.

Maand	Temp. °C	Norm	% Zon	Norm	Wind (m/sec.)	Norm	Neerslag (mm)	Norm
Maart	5.9	5.6	41	31	4.8	5.4	47	65
April	9.2	8.0	59	39	4.3	4.9	27	44
Mei	10.3	12.3	41	43	4.0	4.6	57	57
Juni	16.0	14.9	53	38	3.5	4.4	23	71
Juli	19.6	17.1	51	40	3.6	4.3	76	70

Juli was zeer zomers en zonnig met een normale hoeveelheid neerslag. De gemiddelde temperatuur lag twee graden hoger dan normaal: 19.6 ° C tegen 17.1 ° C., waarmee deze maand eindigde op de vijfde plaats van warmste julimaanden sinds 1901. Pas vanaf de derde week daalde de temperatuur naar normale waarden. Gemiddeld over het land viel 76 millimeter neerslag (normaal 70 mm).

Gele Kwikstaart. Foto: Hans Gebuis

4. Resultaten

4.1 Soorten en aantallen

De inventarisatie van natuurreservaat Petgatten de Feanhoop, met een totale oppervlakte van 83 hectare, leverde in totaal 55 soorten broedvogels op. Hiervan zijn 45 soorten integraal geteld en staan dertien soorten (Roerdomp, Purperreiger, Slobeend, Grutto, Tureluur, Watersnip, Zwarte Stern, Koekoek, Graspieper, Gele Kwikstaart, Snor, Matkop en Kneu) op de Rode lijst (Van Beusekom *et al.* 2005). Opgemerkt als (waarschijnlijk) aanwezige, niet getelde broedvogels zijn: Houtduif, Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis,

Tabel 4. Soorten en aantallen in Petgatten de Feanhoop (57 ha), in 2010 (vet = Rode lijstsoort).

Soorten	N	Soorten	N
Fuut	1	Grote Bonte Specht	2
Roerdomp	1	Graspieper	4
Purperreiger	1	Gele Kwikstaart	2
Knobbelzwaan	2	Blauwborst	10
Grauwe Gans	81	Sprinkhaanzanger	7
Brandgans	12	Snor	3
Nijlgans	3	Rietzanger	52
Bergeend	1	Bosrietzanger	31
Krakeend	12	Kleine Karekiet	61
Wilde Eend	21	Grasmus	13
Slobeend	1	Tuinfluit	6
Kuifeend	7	Zwartkop	7
Buizerd	1	Matkop	1
Waterral	6	Zwarte Kraai	2
Waterhoen	3	Putter	3
Meerkoet	20	Kneu	3
Scholekster	1	Groenling	1
Kievit	1	Goudvink	1
Koekoek	2	Rietgors	32

Tabel 5. Soorten en aantallen in de Noarderkrte (19 ha) in 2010 (vet = Rode lijstsoort).

Soorten	N	Soorten	N
Fuut	3	Tureluur	1
Grauwe Gans	4	Gele Kwikstaart	7
Krakeend	6	Witte Kwikstaart	1
Wilde Eend	11	Sprinkhaanzanger	4
Tafeleend	2	Rietzanger	13
Kuifeend	4	Bosrietzanger	1
Meerkoet	5	Kleine Karekiet	15
Scholekster	1	Grasmus	1
Kievit	2	Zwarte Kraai	1
Grutto	2	Rietgors	12
Wulp	1		

Pimpelmees, Koolmees, Gaai en Vink. In de hierna volgende tabellen 4, 5 en 6 staan de per gebiedsdeel vastgestelde soorten en aantallen vermeld.

Tabel 6. Vastgestelde soorten en aantallen in de Oksekop (7 ha), in 2010 (vet = Rode lijstsoort). (● = Zwarte Stern: deze soort zat feitelijk gezien net buiten de eigendomsbegrenzing.)

Soorten	N	Soorten	N
Fuut	1	Zwarte Stern ●	33
Knobbelzwaan	1	Koekoek	1
Grauwe Gans	3	Tureluur	3
Nijlgans	1	Graspieper	1
Bergeend	1	Gele Kwikstaart	3
Krakeend	2	Blauwborst	6
Wilde Eend	3	Rietzanger	7
Zomertaling	1	Bosrietzanger	1
Slobeend	2	Kleine Karekiet	14
Waterral	1	Grasmus	1
Meerkoet	3	Tuinfluit	1
Kievit	3	Zwarte Kraai	1
Watersnip	2	Putter	2
Grutto	1	Kneu	1
Wulp	2	Rietgors	11

4.2 Vergelijking met de broedvogelkartering in 2003

Factoren die van invloed kunnen zijn op aantalveranderingen

In 2003 vond in Petgatten de Feanhoop eveneens een door SOVON verrichte broedvogelkartering plaats (Jager 2003). De systematische werkwijze en methodiek zijn uiteraard dezelfde. Het geïnventariseerde areaal (tabel 7) is iets kleiner dan in 2003. De vergelijking betreft alleen de soorten die zowel in 2003 als in 2010 binnen dezelfde begrenzing geteld zijn, gebaseerd op Petgatten de Feanhoop, Noarderkrte en Oksekop (dus exclusief Alde Muntsegrope). De gemiddelde tijdsbesteding verschilt navenant niet. Duidelijk zichtbare, drastische biotoopverandering is na de eerder in de periode 1999-2000 gerealiseerde natuurontwikkeling verder ook niet opgetreden. Ornithologische aantalveranderingen hoeven niet altijd gerelateerd te zijn aan bepaalde condities van het natuurgebied zelf. Moeilijk te verklaren, zowel regionale en landelijke, alsook mondiale effecten, doen een duid in het zakje. Ook kan de 'factor toeval' in het spel zijn, waardoor sommige soorten, die grote afstanden kunnen bestrijken (ganzen, eenden, roofvogels, spechten), het ene jaar buiten en het andere jaar binnen de gebiedsgrens kunnen worden

aangetroffen. Het bepalen van betrouwbare trends in relatief kleine en gefragmenteerde gebieden, versus daarmee samenhangende, vaak kleine en soms sterk wisselende broedvogelaantallen, is lastig. Het is niet denkbeeldig dat bepaalde neven- en randfactoren meer dan een marginale invloed hebben gehad op sommige aantalsveranderingen. Tabel 8 toont de verklaring van de toegepaste trendaanduidingen inzake de in tabel 9 weergegeven vergelijking tussen 2003 en 2010.

Tabel 7. Overzicht van wat in 2003 en/of 2010 wel of niet geteld is in Petgatten de Feanhoop (X = geheel geteld).

Gebiedsdelen	2003	2010
Alde Mûntsegrope	X	Niet
Noarderkrite	X	X
Petgatten de Feanhoop	X	X
Smelle Eastersanning	Niet	Niet
Oksekop	X	X

Tabel 8. Verklaring van de trendweergave met betrekking tot vergelijkingen tussen 2003 en 2010.

Symbol	Trendomschrijving	Procentuele marges
Vs	Verschenen	-
+++	Zeer sterke toename	Toename: > 100%
++	Sterke toename	Toename: 50-99%
+	Matige toename	Toename: 30-49%
0	Stabiel	Max. 29% af- of toename
-	Matige afname	Afname: 30-49%
--	(Zeer) sterke afname	Afname: 50-99%
Vd	Verdwenen	-

Tabel 9. Vergelijking tussen 2003 en 2010 van broedvogels in Petgatten de Feanhoop, gebaseerd op de selectie van dezelfde gebiedsdekkend getelde soorten en op de begrenzing van Petgatten de Feanhoop, Noarderkrite en Oksekop.

Soort	2003	2010	Trend	Aannemelijke en/of mogelijke (combinatie) van oorzaken.
Fuut	4	5	0	
Roerdomp	0	1	Vs	Gunstig habitat in volwaardiger moeras met oud riet
Purperreiger	0	1	Vs	Gunstig habitat in volwaardiger moeras en nat grasland
Knobbelzwaan	3	2	-	Wintereffecten
Grauwe Gans	18	88	++	Landelijke trend / areaaluitbreiding bij gunstig habitat
Brandgans	6	12	+++	Landelijke trend / areaaluitbreiding bij gunstig habitat
Nijlgans	3	4	0	
Bergeend	0	2	Vs	Landelijke trend
Krakeend	13	20	++	
Wintertaling	1	0	Vd	Landelijke trend / toeval
Zomertaling	1	1	0	
Slobeend	3	3	0	
Tafeleend	5	2	--	Toeval
Kuifeend	10	11	0	
Bruine Kiekendief	1	0	Vd	Landelijke trend
Buizerd	3	1	--	Verstoring / toeval
Fazant	1	0	Vd	
Waterral	4	7	++	Gunstig habitat in volwaardiger moeras met oud riet en zeggen
Kwartelkoning	1	0	Vd	Toeval
Waterhoen	4	3	0	
Meerkoet	40	28	-	Mogelijk biotoopverlies door verlanding en successie
Scholekster	3	2	-	Landelijke trend
Kievit	8	6	0	
Watersnip	2	2	0	
Grutto	1	3	++	Profijt van nat en gevarieerd grasland
Wulp	2	3	+	Profijt van nat en gevarieerd grasland
Tureluur	2	4	++	Profijt van nat en gevarieerd grasland
Koekoek	4	3	0	
Zwarte Stern	14	33	++	Profijt van nestvlotjes en bloemrijk hooiland
Grote Bonte Specht	1	2	++	Landelijke trend / areaaluitbreiding in (moeras)bos op zetwallen

vervolg tabel 9

Soort	2003	2010	Trend	Aannemelijke en/of mogelijke (combinatie) van oorzaken.
Graspieper	1	5	++	Profijt van ruigte(randen) in gevarieerd grasland
Gele Kwikstaart	6	12	++	Profijt van drassig structuurrijk grasland
Witte Kwikstaart	4	1	--	Landelijke trend
Heggenmus	2	0	Vd	Toeval
Blauwborst	10	16	++	Landelijke trend, areaaluitbreiding bij gunstig habitat
Sprinkhaanzanger	21	11	-	Biotoopverlies door verlanding en successie
Snor	0	3	Vs	Gunstig habitat in volwaardiger moeras met oud riet en zeggen
Rietzanger	49	72	+	Gunstig habitat; successie: meer natte rietruigten
Bosrietzanger	24	33	+	Gunstig habitat; meer natte ruigten (in randen en schouwpaden)
Kleine Karekiet	74	90	0	
Spotvogel	1	0	Vd	Landelijke trend / toeval
Braamsluiper	1	0	Vd	Landelijke trend / toeval
Grasmus	15	16	0	
Zwartkop	2	7	+++	Landelijke trend / verboste zetwallen en plaatselijke struikopslag
Matkop	1	1	0	
Zwarte Kraai	7	4	-	Vermoedelijk verstoring
Putter	5	5	0	
Kneu	11	4	--	Landelijke trend
Groenling	0	1	Vs	Toeval
Goudvink	3	1	--	Landelijke afname, na eerder jaren van behoorlijke stijging
Rietgors	42	55	+	Gunstig habitat; meer natte rietruigten

Opmerkingen over aantalveranderingen e.d zijn gebaseerd op de meest actuele SOVON BMP-database en SOVON-Nieuws jaargang 23 (2010) nr 3.

Verdwenen of afgenomen (verwijzend naar tabel 9).
 Ten opzichte van 2003 verdwenen zeven soorten (Wintertaling, Bruine Kiekendief, Fazant, Heggenmus, Spotvogel en Braamsluiper) uit Petgatten de Feanhoop. Doordat het om relatief geringe aantallen (veelal van één naar nul) gaat, in combinatie met kleine en versnipperde oppervlakten, is het niet denkbeeldig dat 'toeval' hier ook meespeelt. De afwezigheid (ofwel verdwijnen) van de Wintertaling, Bruine Kiekendief, Fazant, Spotvogel en Braamsluiper past in elk geval bij de landelijke (lange termijn-)afname van deze soorten. Voor het gebied is het afhaken van de Bruine Kiekendief als representatieve rietmoerasvogel, echter een belangrijk(er) verlies. De Wintertaling broedt meer in natte heides en grasland met ondiep water. De Spotvogel en Braamsluiper zijn vooral gebonden aan jong bos, of ander struik- en struweelrijk habitat. Van de tien naar afname tenderende soorten (Knobbelzwaan, Tafeleend, Buizerd, Meerkoet, Scholekster, Witte Kwikstaart, Sprinkhaanzanger, Zwarte Kraai, Kneu en Goudvink) onderstrepen drie duidelijk de landelijke (lange termijn-) neergang: Scholekster, Witte Kwikstaart en Kneu. De dip van de wintergevoelige Knobbelzwaan is waarschijnlijk te wijten aan de lange koudeperiode, waarin veel water dichtgevroren en grasland bedekt was met sneeuw. De Goudvink kende, na eerder een meerjarige fase met een sterke opleving, de afgelopen jaren enige achteruitgang. Voor enkele afgenomen soorten (Buizerd, Meerkoet, Sprinkhaanzanger en

Zwarte Kraai), geldt dat zij landelijk juist wind mee hebben, zodat hier vermoedelijk ook bepaalde gebiedsfactoren in het geding zijn. Ofschoon hier geen hard bewijs voor is, zijn de Buizerd en Zwarte Kraai hier mogelijk ook de dupe van menselijke verstoring. Bij beide soorten, die in de volksmond (ten onrechte vaak) als dé oorzaak worden aangewezen voor het verdwijnen van weidevogels, is bekend dat zij met name in Friese regio's te maken hebben met stelselmatige vervolging. De Meerkoet (die zoals het zich aan heeft laten zien wel goed de winter doorkwam) ging in Petgatten de Feanhoop mogelijk achteruit vanwege nestplaatsverlies door verbossing van zetwallen en plaatselijk dichtgroeien van waterkanten, zowel in oude als in jonge petgaten. In het kielzog van voortgaande successie (verlanding met hogere ruigten en struwelen), moest waarschijnlijk ook de Sprinkhaanzanger terrein prijsgeven. Dat geldt hier met name voor drogere delen in de natuurontwikkeling, die zeven jaar geleden nog alleen waren bedekt met lage rietruigte en een enkel struikje; voorkeurshabitat van deze soort.

Verschenen of toegenomen (verwijzend naar tabel 9).
 Van de in totaliteit vijf verschenen en zestien toegenomen soorten onderstreept een behoorlijk aantal de landelijk ook duidelijk naar voren komende vooruitgang, waaronder: Grauwe Gans, Brandgans, Bergeend, Krakeend, Grote Bonte Specht, Blauwborst, Rietzanger, Zwartkop en

Rietgors. Afgezien daarvan is het vrijwel zeker dat (met name specifieke) moerasvogels hebben geprofiteerd van de natuurontwikkeling, die na ruim tien jaar heeft geresulteerd in uitgebreid, volwaardiger moeras met gunstig habitat in de vorm van nat overjarig riet, zeggen en ruigtestruwelen. Soorten waar dit voor opgaat zijn: Purperreiger, Roerdomp, Waterral (die ook landelijk een plusje laat zien), Blauwborst, Snor, Rietzanger en (de iets talrijker geworden) Kleine Karekiet. De grotere aantallen van Rietzanger en Kleine Karekiet zijn waarschijnlijk ook debet aan het feit dat de Koekoek, die zijn eieren door deze moeraszangvogels uit laat broeden, zich heeft gehandhaafd. De Grauwe Gans, die ‘explosief’ toenam, laat deze stevige populatiegroei in feite overal zien in waterrijke, door agrarisch grasland omgeven gebied met riet en ruigten. De Brandgans die ook landelijk toeneemt, maar een minder spectaculaire groei vertoont, zetelt al een poosje in Petgatten de Feanhoop en wist zijn populatie hier in tien jaar tijd te verdubbelen. Hoewel het hier goed beschouwd (voor duurzaam populatiebehoud van sommige steltlopers) nog steeds om relatief marginale aantallen gaat, is de terreinwinst (met inbegrip van het handhaven) van enkele bedreigde ‘natte’ weidevogelsoorten, zoals Bergeend, Slobeend, Watersnip, Grutto, Wulp, Tureluur, Zwarte Stern, Graspieper en Gele Kwikstaart, op zichzelf opmerkelijk. Dit is waarschijnlijk (vooral ook) te danken aan de aanwezigheid van nat tot drassig gevarieerd grasland (met name in de Noorderkrite en Oksekop), dat voor deze merendeels kwetsbare weidevogels, vergeleken met de ontwaterde omgeving, in de vestigingsfase extra aantrekkelijk was als broedgebied tijdens de kurkdrome eerste helft (maart-april) van het voorjaar. De toename van de Gele Kwikstaart pas daarnaast bij de stijgende tendens die de soort elders, in het Weidevogel Meetnet Friesland, de laatste jaren laat zien (Postma 2009). Het ‘sprongetje’ voorwaarts van de Zwartkop is illustratief voor het landelijke succes van deze struikvogel, die in Petgatten de Feanhoop kennelijk ook profiteerde van plaatselijk jonge opslag en verbossing van gebiedsranden en zetwallen.

4.3 Soortbesprekingen

De soortbespreking behandelt met name schaarse en zeldzame (Rode lijst)soorten in relatie tot de beheersituatie, waarbij de nadruk ligt op biotoopgebruik, aantalverloop of andere soortspecifieke aspecten. Opmerkingen over aantallen e.d zijn gebaseerd op de actuele indexen van WMF en op de SOVON BMP-database.

ROERDOMP, *1 territorium*

Tijdens de eerste drie inventarisatieronden verraadde

de Roerdomp zijn territoriale aanwezigheid in Petgatten de Feanhoop door middel van het kenmerkende, altijd weer indrukwekkende ‘hoempgeluid’. Op 6 mei vloog een (waarschijnlijk daar foeragerende) Roerdomp op vanuit één van de nieuwe petgaten in de natuurontwikkeling. De vogel streek vervolgens 200 meter verderop neer in het natte, met veel zeggen begroeide en door wilgenstruweel omringde, overjarig rietmoeras aan de oostkant, nabij de Bûtendiken en het gemaal. Op deze plaats zat De Roerdomp op 9 april van zeer nabij (hooguit 15 meter van de waarnemer vandaan) eveneens te ‘hoempen.’ Vooral dit terreindeel voldeed aan de habitatkenmerken die de Roerdomp stelt aan zijn leefgebied, zoals moeras met behoorlijk veel oud nat riet en ondiep water. Na de lange winter van 2009-2010 lijkt het aantal Roerdampen, die nogal wintergevoelig zijn, in Fryslân iets te zijn geslonken ten opzichte van de afgelopen jaren met overwegend zachte winters. Opvallend daarbij is dat het verspreidingsbeeld van de rietvogel er in het voorjaar van 2010 iets anders uitzag. In sommige, doorgaans goed bezette, grotere moerassen bleek de soort minder aanwezig of zelfs absent te zijn, terwijl in kleinere gebieden met weinig riet soms wel Roerdampen voorkwamen. Verondersteld wordt dat dit deels ‘buitenlandse’ vogels betrof, die tijdens de winter naar ons land uitgeweken en vervolgens hier gebleven zijn.

PURPERREIGER, *1 territorium*

Op 6 mei bespeurde de waarnemer een foeragerende Purperreiger in de natuurontwikkeling. De vogel vloog na een poosje op en verdween aan de noordoostkant in het natte rietmoeras met wilgenstruweel, op de overgang naar het aangrenzend moerasbosje bezuiden het schelpenpad. Op 1 mei hielden zich tijdens een jaarlijkse telling van Brandganzen twee boven de natuurontwikkeling cirkelende, nu en dan schor roepende Purperreigers op (R. Kleefstra). Deze beide vogels verdwenen eveneens in de richting van het bovengenoemde deel van het moeras, waar ook Roerdomp, Waterral en Snor zaten. Hoewel in het gebied nadien geen waarnemingen van de (verborgen levende en vaak lastig te traceren) reigersoort meer zijn gedaan (ook niet van bedelende nestjongen), ligt het voor de hand dat de Purperreiger hier daadwerkelijk een broedpoging heeft ondernomen. Te meer omdat in 2004 eerder ook al eens een broedpaar van de Purperreiger in Petgatten de Feanhoop vast is gesteld (R. van Es).

GRAUWE GANS, *88 territoria*

De forse groei (van 18 naar 88 paar) van de populatie Grauwe Ganzen in Petgatten de Feanhoop kan gerust explosief worden genoemd; bijna 500% toename. Dergelijk hoge dichtheden zijn tegenwoordig (hoewel het aantalverloop nog sterk in ontwikkeling

is) haast maatgevend voor laagveenmoerassen in Fryslân, zoals De Alde Feanen en De Deelen (mondelinge bevestiging R. Kleefstra). Territoria van broedvogels zijn bepaald aan de hand van duidelijk onderscheidbare paren met terreinbinding, alarmerende en waakzame vogels en terloopse nestvondsten. Daarbij zijn ook paren meegeteld die zich in direct aangrenzend grasland bevonden. Er zijn geen concrete neststellingen uitgevoerd. Dat is voor het overgrote deel van het gebied in feite ook niet echt nodig, omdat de meeste voor broeden geschikte terreindelen (zetwallen, rietland en ruige oeverlanden) vrij goed benaderbaar en met de verrekijker voldoende zichtbaar zijn. Hoewel vast niet alle daadwerkelijk nestelende ganzen zijn ontdekt, is het aantal paren door deze telwijze mogelijk (gezien het relatief kleine gebied) toch enigszins geflatteerd, aan de hoge kant uitgevallen. De kans op grote overschatting is waarschijnlijk klein, zodat het vastgestelde aantal wel een redelijk betrouwbare indicatie is voor de huidige populatieomvang. Het broedsucces (in Petgatten de Feanhoop) was echter zondermeer laag. Tijdens één ronde zijn maximaal twaalf nesten geteld. Het aantal paren met jongen hield ook niet over: op 6 mei één paar met vier jongen, op 1 juni zeven paren met twintig jongen; afgezet tegen het totale aantal neerkomend op slechts 0,2 jong per paar. Het lage broedsucces is mogelijk deels te wijten aan de lange (sneeuwrijke) winter die tot begin maart voortduurde, waardoor de ganzen, die normaal al in februari met nestelen beginnen, kunnen zijn benadeeld. Daarnaast is het zeker dat aanwezige broedsels illegaal zijn weggehaald door mensen die de ganzen als overlast zien. Voorst zou mee kunnen spelen dat Grauwe Ganzen binnen grote populaties in kleine gebieden, zoals de Petgatten de Feanhoop, elkaar benadelen door onderlinge rivaliteit en concurrentie om voedsel- en nestelplaatsen. Maar dit zou nader onderzocht moeten worden.

BRANDGANS, 12 territoria

In 1999 broedden voor het eerst twee paren van de Brandgans in De Alde Feanen. Sindsdien wordt de gans jaarlijks in dit gebied gemonitord (Kleefstra 2010). Petgatten de Feanhoop valt hier ook onder. Twee jaar geleden was deze populatie in de Alde Feanen, na gestage toenames, doorgegroeid tot rond ruim 120 broedparen. In het veel kleinere Petgatten de Feanhoop nam de soort ook toe. Afgezet tegen de kartering in 2003 verdubbelde de populatie van zes naar twaalf paar. In 2008 lag dat aantal, bij de jaarlijkse opname, echter iets hoger: het aantal bedroeg toen zeventien broedparen. Daaruit blijkt dat de Brandgans in Petgatten de Feanhoop, althans voorlopig, niet (spectaculair) verder toeneemt, maar zich eerder lijkt te handhaven op een licht schommelend aantalniveau van ruim tien broedparen. Dat kan mogelijk mede liggen aan het feit dat de

jaarlijkse aanwas niet voldoende is, hoewel dit niet rijmt met het vrij recent vastgestelde broedsucces in 2008 (toen het maximum van zeventien broedparen werd bereikt). In dat jaar werd namelijk een broedsucces van gemiddeld 1.8 jong per paar gemeten (Kleefstra 2010). Volgens het gehanteerde rekenmodel voor de verwachte populatiegroei van Brandganzen staat dit percentage voor een geschatte populatiegroei van bijna 40% (Van der Jeugd & De Boer 2006). Het is zo goed als zeker dat in 2010 nauwelijks jongen zijn geproduceerd. Er werd hooguit een handvol nesten opgemerkt en later verbleef slechts één paar met enkele jongen in de petgaten. Vermoedelijk worden ook de nesten van de Brandgans illegaal geruimd door mensen. Daar bestaan sterke aanwijzingen voor.

SLOBEEND, 3 territoria

Van eind maart tot half april pleisterden enige tientallen Slobeenden in de petgaten, vooral in het natuurontwikkelingsdeel. In Petgatten de Feanhoop bleef, nadat de groep weggetrokken was, welgeteld één paar over. Beide vogels, en later alleen het waakzame mannetje, hielden zich op in het midden van de natuurontwikkeling. Vermoedelijk broedde het vrouwtje op één van de eilandjes tussen de jonge petgaten, in een nog tamelijk onbegroeid stuk met weinig of geen (hoge) ruigtes. De overige twee slobeendterritoria bevonden zich in het drassige hooiland van Oksekop, waar nesten zijn aangetroffen op de hogere delen aan de noordkant bij het kanaal (tussen Smalle Easterzanding en Monnike Ee). Op 1 juni zwom hier een vrouwtje met tenminste vijf jongen door een ondiep slootje aan de westkant.

WATERRAL, 7 territoria

Aan het inventariseren van Waterrallen lagen voornamelijk waarnemingen van de soort- of onderlinge contactroep ten grondslag. De soortroep is typerend voor vogels die een territorium bezetten, maar vormt geen bewijs voor een daadwerkelijke broedpoging (de Kroon 2001). Waterrallen laten zich zelden in vol ornaat zien, vanwege de verborgen leefwijze in dicht rietmoeras. De waarnemer had echter het geluk dat de moerasvogel zich een paar keer (in de Oksekop en oostelijk van de natuurontwikkeling) liet bewonderen, eenmaal (op 1 juni) vergezeld van enkele jongen die behendig over modderige randjes rondom zeggenvetatie klauterden.

BUIZERD, 1 territorium

Hetenige, binnen het natuurgebied zelf waargenomen broedpaar zat in een zetwal aan de westkant van de petgaten, vlakbij de Amerikaanse windmolen. De vogels zijn een paar keer gespot bij het opgebouwde nest. Het uiteindelijke broedresultaat is echter niet vastgesteld, maar de indruk is dat het paar niet succesvol was. In 2003 werden binnen de grenzen

van het gebied nog drie territoria bezet. Bij deze toenmalige paren is destijds (wel met zekerheid ook al) geen broedsucces vastgesteld. Vermoedelijk heeft de Buizerd in het gebied ook te kampen met stelselmatige verstoring door mensen.

WATERSNIP, 2 territoria

Vrijwel iedere veldronde in de Oksekop werd opgeluisterd door ‘mekkerende en kloktikkende vogels’. Het zijn waarschijnlijk vooral mannetjes die de balts- (of mekker)vluchten uitvoeren (Cramp & Simmons 1983). Voor de bepaling van het aantal territoria is het maximum vastgestelde aantal, in het luchtruim baltsende vogels aangehouden (Green 1985). De stabiele aanwezigheid van de Watersnip in het natuurgebied is te danken aan voldoende beschikbaarheid van drassig en zeer structuurrijk grasland, zoals onder meer in de Oksekop het geval is. In de zeer sterk verruigde, minder natte graslanden bij de Petgatten de Feanhoop zelf ontbrak de snip, terwijl de soort daar in 2003 nog wel voorkwam.

GRUTTO, 3 territoria

Het is enigszins verrassend dat de Grutto na 2003, met toen nog slechts één paar, nog niet helemaal uit het gebied verdwenen blijkt te zijn. Dit is ook zeker niet in lijn met de stelselmatig dalende trend die integraal maatgevend is. Daarentegen kunnen bepaalde (vaak natte, gevarieerde en laat gemaaide) graslanden (door verschillende omstandigheden en factoren) als een magneet aantrekking hebben op Grutto's. In dergelijke gebieden vindt dan soms juist (incidentele) toename plaats of handhaaft de soort zich beter. Hoewel het hier slechts om een kwetsbaar klein aantal gaat, is het aannemelijk dat de Grutto in Petgatten de Feanhoop ook aangetrokken is door de gunstige, natte condities van drassig grasland in Noorderkrite en Oksekop. Het voorjaar namelijk kwam na een lange winter pas laat op gang en april pakte wederom erg droog uit. Het ligt voor de hand dat een substantieel deel van de Grutto's begin mei (meer nog dan anders) is uitgeweken naar natte(re) graslanden, zoals weidevogelreservaten. Rond dezelfde tijd sloeg ook het weer om en begon het net op tijd voor de eileg te regenen. De combinatie van lage temperaturen (tot medio mei), een trage gedifferentieerde grasgroei en grote aaneengesloten, pas laat gemaaide oppervlakten heeft zeker gunstig effect gehad op broedende Grutto's in dit voorjaar. Dit positieve beeld komt onder meer naar voren in door Grutto's goed bezette weidevogelreservaten (o.a. Warkumermar, Koarnwerterpolder en Polder Eenhoorn) van It Fryske Gea en van Staatsbosbeheer (o.a. De Pine, Lange Ripen en De Dulf). Vanaf eind mei tot medio juni zijn in deze (maar ook in enkele andere agrarische grasland)gebieden op meerdere plaatsen in de provincie behoorlijke percentages, alarmerende gruttoparen met jongen gesignaleerd. Dit gold eveneens voor de drie paren in Petgaten de

Feanhoop, die zowel begin als medio juni alarmerend met jongen in de buurt van hun broedpercelen waargenomen zijn. De kans is dan ook vrij groot dat de jongen hier vliegvlug geworden zijn.

TURELUUR, 4 territoria

Voor de Tureluur gold vermoedelijk (evenals de Grutto) ook dat deze steltloper werd aangetrokken door de natte en drassige omstandigheden in de graslanden van Noorderkrite (1 paar) en Oksekop (3 paar). Vanaf medio mei verpoosden alledrie paren hier met hun jongen, in een modderig deel tussen korte en hoge begroeiing; de typische mozaïekstructuur die de graslandvegetatie hier eigen is. Eind juni zaten hier meerdere Tureluurs met jongen; vermoedelijk betrof dit broedvogels van naburig beheersgrasland aan de Bûtendiken, die naar dit natte, voedsel en dekking biedende terreindeel van Oksekop toe getrokken waren.

KOEKOEK, 3 territoria

Met het oog op de grote bewegingsactiviteit (het veelvuldig pendelen van de ene naar de andere kant in gebieden) van Koekoeken, is scherp gelet op waarnemingen van aparte mannetjes en de aanwezigheid van vrouwtjes. De landelijk in zwaar weer verkerende soort bereikte een iets kleiner aantal dan in 2003 (vier territoria), waarmee de Koekoek zich nog redelijk handhaaft in Petgatten de Feanhoop. Waarschijnlijk is dit dankzij de natuurontwikkeling, waardoor het moeras is uitgebreid met veel riet- en struweelruigtes, geschikt habitat voor Rietzanger, Bosrietzanger en Kleine Karekiet. Deze zangvogels waren ook (met name Rietzanger) talrijker aanwezig dan in 2003 en gelden in ons land (in moerasgebied) als primaire waardvogels voor de Koekoek (Hellebrekers 2004).

ZWARTE STERN, 33 territoria

Tussen weelderige velden met gele plomp en met riet begroeide inhammen van de Smalle Eastersanding bij de Oksekop, worden jaarlijks nestvlotjes voor de Zwarte Stern uitgelegd. Dit wordt gedaan door leden van de werkgroep Blaustirns en de Bond van Friese Vogelwachten (BFVW). De eerste, al mooi in zomerkleed gestoken vogels (tien exemplaren) waren op 6 mei reeds op de broedplaats aanwezig. Broedparen zijn geteld aan de hand van het (totaal)aantal, met de verrekijker boven en op de nestvlotjes waargenomen vogels gedeeld door anderhalf. Dit aantal kwam vrijwel overeen met de door de werkgroep aangereikte eindgegevens (J. Postma). Officieel bevindt de kolonie zich in Oksekop net buiten de (huidige) eigendomsgrens van It Fryske Gea. De soort is als belangrijke representant van moerassig gebied met nat bloemrijk hooiland echter wel meegeteld en opgenomen in dit verslag (evenals in 2003). Vooral ook omdat de

Zwarte Sterns om te foerageren gebruik maken van het inventarisatiegebied, waar jagende vogels en voedselvluchten zijn vastgesteld in en vanuit de petgaten en de graslanden van Noarderkrite en Oksekop zelf. Het verdient aanbeveling op meerdere plaatsen in of nabij Petgatten de Feanhoop nestvlotjes voor de Zwarte Stern aan te brengen. Door dit op goed doordachte, strategische plekken te doen, kan eventueel ongewenste confrontatie met Grauwe Ganzen, wat soms tot verstoring van nesten van Zwarte Sterns kan leiden, worden vermeden of beperkt (van der Winden 2010).

GRASPIEPER, 5 territoria

De stijging van één naar vijf territoria hangt naar alle waarschijnlijk samen met verruigd grasland. Dit geldt met name voor het grasland tussen de natuurontwikkeling en de Amerikaanse windmolen. Hier kwam in 2003 nog slechts één paar voor. Momenteel zijn hier grote stukken (meer dan in 2003) van het land bedekt met lage en hoge pitruspollen. Dit is vooral langs greppel- en slootranden het geval, hetgeen ideale nestelplaatsen kan opleveren voor een uitgesproken randvogel zoals de Graspieper. Het is opmerkelijk is dat de soort (nog) niet is aangetroffen in de Noarderkrite. Weliswaar is het hooiland hier nauwelijks met pitrus verruigd, maar dit graslandtype is van zichzelf zeer structuurrijk en gevarieerd, met veel randbegroeiing. In de Oksekop is in hetzelfde graslandtype wel een territorium aangetroffen.

GELE KWIKSTAART, 12 territoria

Vergeleken met 2003 verdubbelde deze graslandvogel, die vanwege kwijnende populaties in agrarisch gebied is toegevoegd aan de Rode Lijst, het aantal territoria in Petgatten de Feanhoop. De soort laat de sterkste groei zien in het overstromingsgrasland van de Noarderkrite; van drie naar zeven paar. In dit gebiedsdeel (alook in Oksekop) is, in relatie tot grasland, de favoriete habitat van de Gele Kwikstaart voorhanden. Deze bestaat uit bloemrijke vegetaties en ruigteranden met een mozaïekstructuur, waarbij open en vrijwel onbegroeide (drassige en modderige) delen (om te foerageren) worden afgewisseld door delen met hogere begroeiing (die worden benut als zang- en uitkijkpost en om in te nestelen). Het patroon van de territoriumverspreiding volgt dan ook vooral de terreindelen in het grasland waar deze kenmerken gecombineerd aanwezig waren. In de Noarderkrite en in Oksekop zijn op deze wijze, door langs hogere vegetatieranden te lopen, twee nesten gevonden. Vrijwel zeker is ook gebreed in de bloemrijke, onder meer uitbundig met fluitekruid begroeide berm langs het schelpenpad. Hier alarmeerden begin juni Gele Kwikstaarten met voer in de snavel, waarmee ze na een poosje wegdoken tussen de weelderige vegetatie.

SNOR, 3 territoria

In 2003 ontbrak de Snor in Petgatten de Feanhoop. De vestiging van de soort, met drie territoria, toont aan dat het gebied zeven jaar later aantrekkelijk

Aantrekkelijk nat hooi- of overstromingsgrasland met gevarieerde habitataspecten waar de meetsoorten van het pluspakket nat soortenrijk grasland (vooral Watersnip en Gele Kwikstaart), maar ook de andere graslandvogels (Sloebend, Grutto en Tureluur) zich goed in thuis voelen.

geworden is voor deze specifieke vogel die gebonden is aan overjarig, nat rietmoeras. In de natuurontwikkeling bezette de Snor twee territoria in natte stukken, met oud riet, (pluim)zeggen en hier en daar wilgenstruweel. Het derde territorium bevond zich aan de westkant in een overjarige rietkraag van een halfopen petgat, een eindje voorbij de Amerikaanse windmolen.

MATKOP, 1 territorium

Delandelijk vrijwel in aantal gehalveerde mezensoort handhaafde zijn bescheiden aanwezigheid in Petgatten de Feanhoop. De Matkop, die zelf een nestholte maakt in zachthout zoals berk, els, vlier en wilg, is vastgesteld aan de oostkant van de petgaten. Het met (broek)bos begroeide terrein hier, bij het gemaal en naast het schelpenpad, voorziet in deze boomsoorten en tevens in de benodigde struiken voor voedsel.

KNEU, vier territoria

De stevige afname van de Kneu (van elf naar vier) in het gebied, met name in Petgatten de Feanhoop waar in 2003 nog (alle) elf territoria werden vastgesteld, past bij de integrale neergang die de soort op de Rode Lijst heeft gebracht. Afgezien van dit 'doorwerkend effect', is de krimp van de Kneu hier waarschijnlijk ook symptomatisch voor enig biotoopverlies in Petgatten de Feanhoop, in de vorm van verminderd aanbod van lage struwelen en struikjes op de zetwallen en in broekbosjes. Deze hebben in de afgelopen zeven jaar plaatsgemaakt voor hogere struiken en boompjes, waar een uitgelezen struikbroeder, zoals de in het gebied toegenomen Zwartkop, op zijn beurt, weer (tijdelijk) van profiteerde.

Zwarte Stern. Foto: Hans Gebuis.

5. Evaluatie: broedvogels en beheer

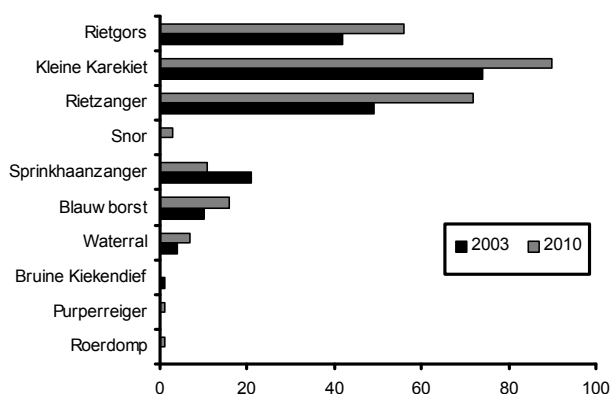
De resultaten van de broedvogelinventarisatie in 2010 geven een goed beeld van de huidige betekenis en mogelijkheden die Petgatten de Feanhoop heeft voor broedvogels. Hierna wordt aan de hand van een paar vogelgroepen nader ingegaan op de wisselwerking in het gebied tussen het beheer, terreintype en de mate waarin diverse soorten met een gemeenschappelijke habitatvoorkeur voorkomen (Sierdsema 1995). In deze evaluatie wordt de aandacht gevestigd op representatieve moeras- en graslandvogels, die (als streef- en meetsoorten) relevant zijn voor het natuurgebied en de gehanteerde beheerdoelstelling. Ter aanvulling hierop worden tevens enkele aanbevelingen, ofwel in overweging te nemen beheeropties genoemd.

5.1 Soorten van nat tot verlandend, overjarig rietmoeras

In relatie tot (het beheer van) het moerasgebied is het van belang te kijken naar broedvogelsoorten die binnen hun ecologische context behoren tot de roerdomp-, rietzanger- en blauwborstgroep (tabel 10). Onderhavige soorten geven sterk voorkeur aan, of zijn zelfs afhankelijk van moeras met zowel nat overjarig riet en ondiep open water, als verlandend riet met zeggenformaties, natte ruigten en struwelen. De combinatiekaart (figuur 3) geeft het verspreidingspatroon weer van bijbehorende vogels. Toonaangevend zijn algemenere soorten, zoals Blauwborst, Sprinkhaanzanger, Rietzanger en Rietgors. Deze soorten zijn tamelijk egaal verspreid aanwezig in de moerassige delen van het natuurgebied. Hierbij tekenen zich (lintvormige) concentraties af in en langs verlandende petgaten, of andere stukken waar rietruigten en struwelen overheersen. De Kleine Karekiet, die in dicht nat (vitaal water)riet broedt, accentueert vooral plaatsen waar deze begroeiing voorhanden is; langs

oevers (o.a. Noarderkríte) en in natte, open delen van jonge en oude petgaten. Hogere dichtheden van voornoemde vogels komen naar voren in en rond de natuurontwikkeling aan de oostkant van Petgatten de Feanhoop. Ook de schaarsere ‘krenten in de pap’, vogels die gebonden zijn aan gevarieerd moeras met veel nat overjarig riet (Roerdomp, Purperreiger, Waterral, Snor) komen hier naast elkaar voor. Vergeleken met 2003 is deze groep specifieke rietmoerasvogels (ondanks afwezigheid van de Bruine Kiekendief en afname van de Sprinkhaanzanger) iets groter, maar vooral talrijker geworden (figuur 2).

Met de geconstateerde ontwikkeling en verspreiding van moerasvogels wordt duidelijk dat Petgatten de Feanhoop er voor deze soorten op is vooruitgegaan. Dit is waarschijnlijk te danken aan bepaalde effecten door de verbeterde waterhuishouding, die vooral integrale gebiedsvernating impliceert. Minpunt is wel dat de Amerikaanse windmolen Hercules behoorlijk voedselrijk water door het gebied pompt. Hierdoor blijft ongewenste eutrofiëring optreden, die remmend is voor (verdere optimalisering van) de waterkwaliteit en ontwikkeling van diverse, waardevolle waterplanten. Ook de uitbreiding van moeras, via natuurontwikkeling, heeft gezorgd voor een positieve impuls. Het successiestadium van dit gebiedsdeel voorziet momenteel in geschikt habitat voor diverse, ook minder algemene en veeleisender soorten. Zonder ingrijpen zal dit echter waarschijnlijk niet zo blijven. Bij het huidige, op spontane ontwikkeling gebaseerde beheer, is in de natuurontwikkeling (maar ook elders) op termijn, bij voortschrijdende successie, vorming van broekbos met schaarse ondergroei te verwachten (Jager 2010). Het strekt derhalve tot aanbeveling om regelmatig ruigten en opslag te maaien of verwijderen, met name in de natuurontwikkeling, maar ook op

Figuur 2. Aantalverloop tussen 2003 en 2010 van specifieke rietmoerasvogels in Petgatten de Feanhoop.

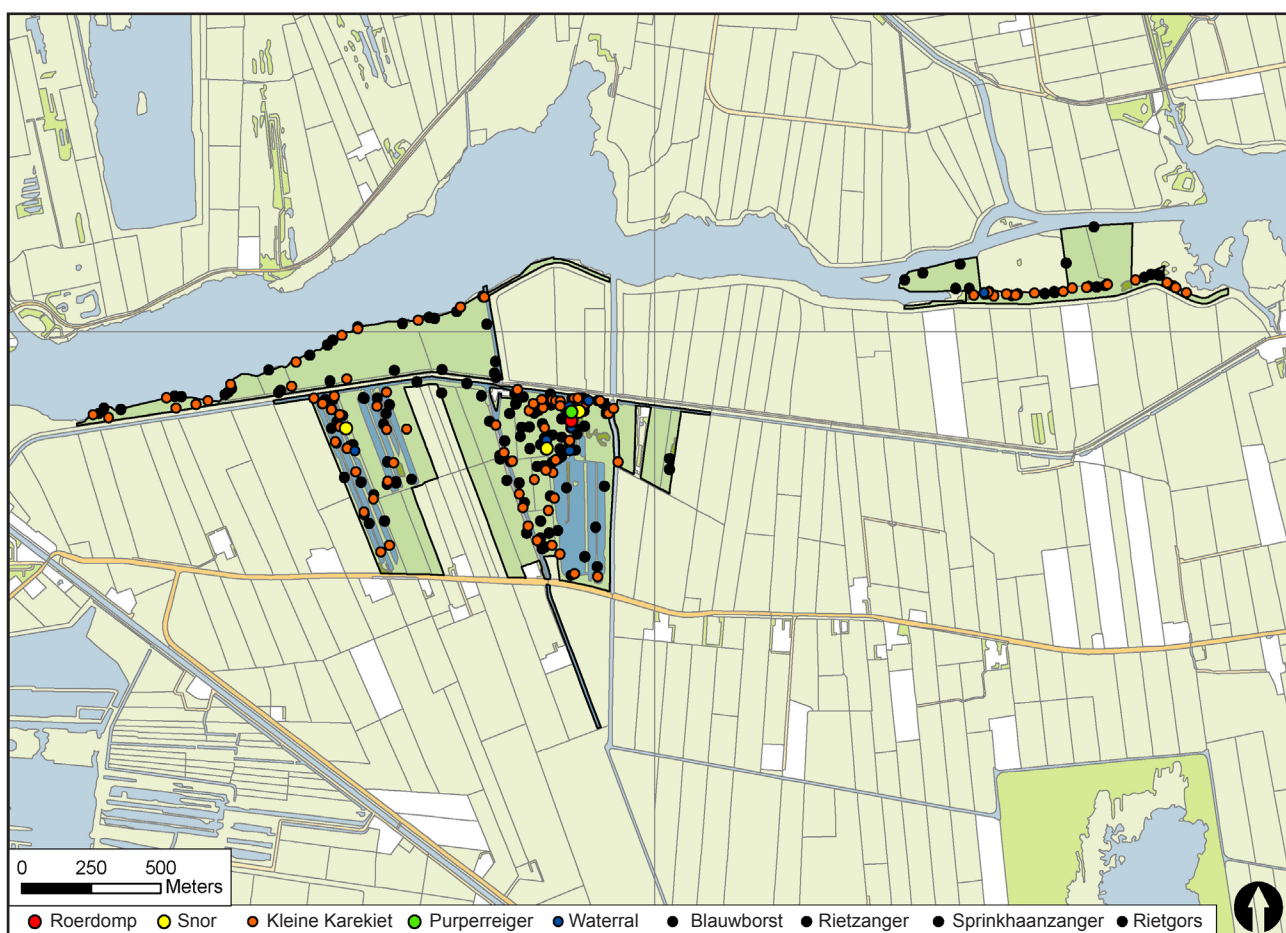
Aantrekkelijk overjarig rietmoeras voor de Roerdomp, Purperreiger, Waterral, Rietzanger en Snor.

Tabel 10. Toegepaste vogelgroepen bij paragraaf 5.1 en 5.2 van moeras en grasland met relevante (streef- en meet)soorten voor het beheer. Vastgestelde representanten zijn vet weergegeven. Meetsoorten zijn vet onderstreept, met tussen haakjes de beheerseenheid bij het pluspakket nat soortenrijk grasland waarin deze zaten. (•) = niet, incidenteel, of onregelmatig en/of zeer zeldzaam in Nederland.

Soorten van nat, overjarig rietland: representanten van de roerdompgroep, rietzanger- en blauwborstgroep	Roerdompgroep: Roerdomp , Woudaapje, Grote Zilverreiger, Purperreiger , Lepelaar, Snor , Kleine Karekiet , Grote Karekiet, Baardmannetje Rietzangergroep: Bruine Kiekendief, Waterral , Kraanvogel(•), Rietzanger , Rietgors Blauwborstgroep: Blauwborst , Sprinkhaanzanger , Krekelzanger(•)
Soorten van vochtig tot drassig structuurrijk grasland met ondiep open water; representanten van zomertaling- en gruttogroep	Zomertalinggroep: Purperreiger , Ooievaar, Wintertaling, Zomertaling (20B), Slobeend (20A), Kempphaan, Watersnip (20B), Dwergmeeuw, Visdief, Zwarte Stern , Velduil, Gele Kwikstaart (20 A/B/D) Gruttogroep: Krakeend , Wilde Eend , Kwartelkoning, Grutto (20B/D), Tureluur (20B/D), Paapje

andere plaatsen met kansrijk rietmoeras. Door dit cyclisch of gefaseerd te doen, kan voor meerdere, ook ruigte- en struweelminnende vogels habitat blijven bestaan. Anderzijds dient (oud en nat) rietland zoveel mogelijk gespaard en liefst verder gestimuleerd te worden. Rietgroei kan worden bevorderd door méér dynamiek toe te laten, met de hoogste waterstanden tijdens de winter en het voorjaar en geleidelijk onderuitzakkende (tot lokaal

droogvallende) waterstanden in de zomer- en herfstperiode. Voor eventueel verdere uitbreiding van moeras, bijvoorbeeld via tot dusverre goed aangeslagen natuurontwikkeling op voormalig grasland, zijn de mogelijkheden vermoedelijk niet erg groot. De tussen de petgaten gelegen graslanden zijn goeddeels (nog) geen eigendom van It Fryske Gea, maar in handen van Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL). Het is de intentie om het

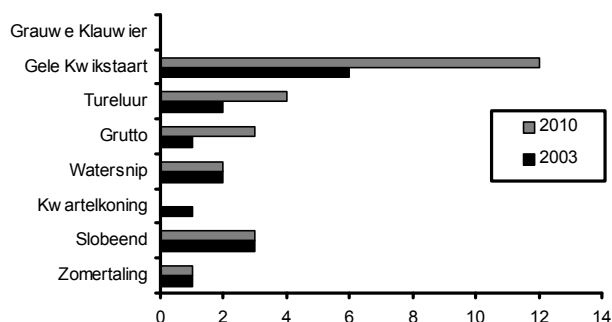

Figuur 3. Combinatiekaart met diverse broedvogels van nat overjarig rietmoeras, met natte ruigten en struwelen.

beheer daarvan bij particulieren te houden. Als dit niet lukt komt het It Fryske Gea in beeld. Overigens heeft grasland uiteraard (naast weidevogels) ook ecologische betekenis voor moeras- en watervogels (diverse ganzen en eenden), o.a. om te pleisteren en foerageren. De vrijwel uitsluitend met pitrus bedekte graslandenclave aan de westkant van de Hercules staat echter nu al tot het einde van de lente goeddeels plasdras en zou derhalve in aanmerking kunnen komen voor omvorming tot moeras. Hoewel It Fryske Gea in de Oksekop herstel van boezemgrasland nastreeft, is in dit gebied eventuele areaalvergroting van rietmoeras op termijn ook een optie. Momenteel is de noordoostkant hier, waar nog kleinschalige rietcultuur in maaibeheer voorkomt, in eigendom van enkele particulieren en de Domeinen. De kans dat het eigendom hier mettertijd wordt overgedragen aan It Fryske Gea is tamelijk reëel.

5.2 Soorten van nat tot drassig, structuurrijk grasland

Wat graslandbeheer en daaraan gerelateerde broedvogels betreft is het zinvol de focus te richten op vogelgroepen van nat tot drassig, structuurrijk grasland. De zomertaling- en gruttogroep komen hier het meest voor in aanmerking. Hier zitten ook de meetsoorten bij van het pluspakket nat soortenrijk grasland ten aanzien van de PSN voor de Oksekop (beheerseenheid 20B) en Noarderkríte (beheerseenheid 20D) (weergegeven hiervoor, in tabel 10, subparagraaf 5.1). Van alle negen vereiste meetsoorten (die behalve de Grauwe Klauwier, ook in de zomertaling- en gruttogroep zijn ondergebracht) zijn zes als broedvogel vastgesteld: Zomertaling, Slobeend, Watersnip, Grutto, Tureluur en Gele Kwíkstaart. Op de combinatiekaart (figuur 5) is de samengevoegde territoriumverdeling van deze meetsoorten afgebeeld. Zowel in de Noarderkríte als in de Oksekop, waar de biotoop hoofdzakelijk bestaat uit drassig en bloemrijk hooiland met mozaïekstructuur en periodieke inundatie, komen diverse soorten geclusterd voor. Ook andere (niet op de combinatiekaart aangegeven) grasland- en/of weidevogels, zoals de Krakeend, Wilde Eend, Kievit en Graspieper zijn hier vastgesteld. De (ten opzichte van grasland) meest zeldzame, kritische representanten Kwartelkoning en Kempphaan zijn afwezig. De Gele Kwíkstaart, die hier na 2003 ook toenam, is daarentegen prominent aanwezig. Het typische boezemland met mozaïekstructuur is voor deze soort dan ook uiterst geschikt als broedhabitat. Verder komen wat representanten van de zomertaling- en gruttogroep betreft ook de Purperreiger, Krakeend, Wilde Eend en Zwarte Stern (elders) in het gebied voor. De in subparagraaf 5.1 al, als kenmerkende moerasvogel naar voren gekomen Purperreiger is ecologisch nauw verwant

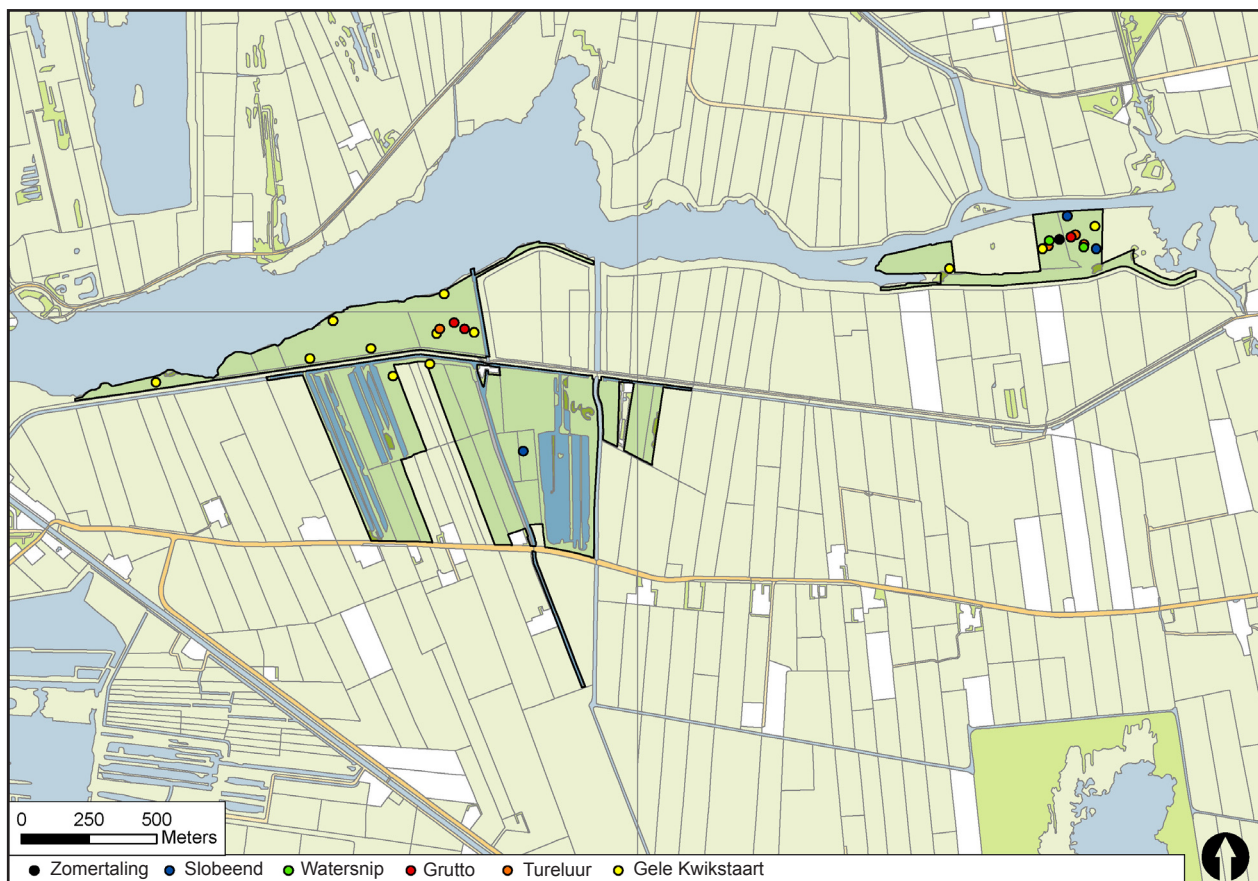
Figuur 4. Aantalverloop tussen 2003 en 2010 van meetsoorten bij het pluspakket nat soortenrijk grasland; specifieke soorten die deels behoren tot de zomertaling- en gruttogroep, van nat tot drassig, structuurrijk grasland.

aan deze groep, doordat deze reigersoort veelal foerageert in nat grasland. Belangrijk is wel dat er veel sloten aanwezig zijn (van der Winden & van Horsen 2001). De Zwarte Stern zit strikt genomen net buiten de Oksekop, maar deze vogel maakt concreet gebruik van omliggende graslanden (en petgaten), die wel bij It Fryske Gea in beheer zijn (zie ook soortbesprekingen, subparagraaf 4.3). Uit figuur 4 blijkt dat de selectie voor nat en drassig grasland representatieve meetsoorten (ondanks het verdwijnen van de Kwartelkoning en de afwezigheid van de Kempphaan) enigszins toegenomen is.

Ook voor een divers aantal specifieke graslandvogels in Petgatten de Feanhoop komt een vrij gunstig beeld naar voren, zij het dat het in relatieve zin om overwegend kleine aantallen gaat. Schaarse en kwetsbare (meet)soorten (Slobeend, Watersnip) houden, tegen de landelijke trend in, echter stand of hebben enige vooruitgang geboekt (Grutto, Tureluur, Gele Kwíkstaart). De aan deze groep verwante Graspieper, die ook van structuurrijk grasland houdt, deed het eveneens beter. De soort, die echter in de Noarderkríte ontbrak, name (als enige hier) vooral toe in het grasland bezuiden de Bûtendiken. De overige weidevogels zijn na 2003 juist zo goed als verdwenen uit dit verruigde grasland tussen de petgaten. Gelet op de bijna perceelsdekkende uitbreiding van pitrus en verdere verschraling, die aanleiding kan geven tot verzuring en afname van bodemfauna, ligt deze ontwikkeling hier voor de hand. Algemeen gesteld is het positievere beeld van de graslandvogels in Petgatten de Feanhoop waarschijnlijk toe te schrijven aan een aantal specifiek aantrekkelijke habitateigenschappen: drassig, gevarieerd, bloem- en structuurrijk hooiland in Noarderkríte en Oksekop. Dit geldt primair voor de schaarse tot zeldzame, ten opzichte van grasland meest kritische soorten (Zomertaling, Zwarte Stern, Gele Kwíkstaart, Watersnip), die sterk aangewezen zijn op dit, vaak alleen nog in reservaten voorkomende graslandtype. Daarnaast speelt vermoedelijk mee dat deze vogels, maar ook

Kievit, Grutto, Wulp en Tureluur, vanwege het droge verloop van het voorjaar deels uitgeweken of verkast zijn naar dit natte grasland (zie ook subparagraaf 4.3, de soortbeschrijving bij de Grutto). Voor het behoud en beschermen van voornoemde (kwetsbare meet)soorten is voortzetting van en waar mogelijk aanvulling op het huidige graslandbeheer, zeker zoals in de Noarderkrite en Oksekop, zeer aan te raden. Hier weet het dotterbloemgrasland zich, na eerdere maatregelen in 2001, nog redelijk goed te handhaven. Op steeds meer plaatsen worden waardevolle vegetaties ook hier echter verdrongen, o.a. door rietgras. Dit hangt (o.a.) samen met het feit dat zowel de Oksekop als Noarderkrite langzaam veranderen van overstromingsgebied (met boezemwater) naar inziggingsgebied (met hemelwater). Door inklinking en komvorming van de bodem en daarmee gepaard gaande periodieke stagnatie van neerslag wordt dit proces bevorderd. Op den duur zal dit ook ten koste gaan van graslandvogels. Om dit dreigende probleem tegen te gaan zijn in principe stevige antiverdrogingsmaatregelen nodig. Bijvoorbeeld door middel van het aanbrengen van een scherm, waardoor gebiedseigen (grond)water van betere kwaliteit op een hoog peil gehouden wordt. Dit heeft bij It Fryske de volle aandacht, maar is echter nogal kostbaar en in het licht van de kleine

versnipperde oppervlakte en complexiteit van de waterhuishoudkundige situatie waarschijnlijk geen reële optie. De verruigde graslanden in het zuidwesten, die in het verleden anders (intensiever) beheerd zijn dan het hooiland in de Noarderkrite en Oksekop, blijven vermoedelijk nog geruime tijd in hetzelfde (tamelijk monotone) stadium. Weliswaar wordt dit grasland periodiek beweide, gemaaid en geklepeld, maar doordat het beheer via vershraling op botanische leest is geschoeid en bemesting niet of nauwelijks meer plaatsvindt, zal genoemde verruiging hier voorlopig aspectbepalend zijn. Arealvergroting van het gewenste grasland zit er in Petgatten de Feanhoop waarschijnlijk niet in. De ontwikkeling qua soorten en aantallen graslandvogels zal, met inbegrip van normale fluctuaties en integrale trendinvloeden, naar verwachting voorlopig dan ook weinig drastisch veranderen. Al met al zijn de graslanden van Petgatten de Feanhoop, zeker naar de huidige maatstaven, nog steeds van behoorlijke betekenis voor kwetsbare en schaarse soorten die in gangbaar agrarisch gebied niet meer tot hun recht komen. Voor hoge(re) dichtheden van steltlopers, zoals Kievit en Grutto, die tevens organisch bemest, niet te zuur en wormrijk weiland nodig hebben, zullen de mogelijkheden in het gebied onder de geldende omstandigheden tamelijk beperkt blijven.

Figuur 5. Combinatiekaart met de zes vastgestelde meetsoorten bij het pluspakket nat soortenrijk grasland.

5.3 Ganzen als broedvogel

In Nederland vormen grote aantallen ganzen als broedvogel nog een betrekkelijk jong fenomeen. Eind jaren zeventig broedden hier nog ongeveer 200 paren Grauwe Ganzen en een klein aantal andere soorten (Teixera 1979). De afgelopen decennia is met name de (van oorsprong inheemse) Grauwe Gans, maar ook de (uitheemse) Brandgans (ook in Petgatten de Feanhoop) flink toegenomen (Voslamber *et al* 2010). Deze ontwikkeling is niet onopgemerkt gebleven en houdt de gemoederen danig bezig. De discussie hieromtrent omvat meerdere invalshoeken. In het in januari 2010 verschenen themanummer over ganzen, in *De Levende Natuur* (tijdschrift voor natuurbehoud en natuurbeheer), worden de meest relevante aspecten vanuit verschillend perspectief en op basis van uiteenlopend onderzoek gepresenteerd. De nodige weerstand ten aanzien van deze ganzenontwikkeling komt vooral van agrarische kant. Met name de Grauwe Gans zorgt (door vraat, vertrapping en uitwerpselen) voor economische schade aan het boerenland, terwijl de vogels merendeels broeden in aangrenzend natuurgebied. Mede onder druk van deze sector wordt door natuurorganisaties, zoals It Fryske Gea, de afgelopen jaren getracht populatiegroei af te remmen en terug te dringen. Dit gebeurt onder meer aan de hand van het weghalen of onklaar maken van legsels, met name bij grote concentraties broedende Grauwe Ganzen. Tot dusverre is niet gebleken dat deze maatregel tot minder broedparen leidt, terwijl er vanuit het oogpunt van natuurbeheer tegelijk nadelen bij komen kijken, zoals hoge kosten, intensieve inzet van tijd, mankracht en middelen, verhindering van primaire natuurdoelstellingen en ethische bezwaren (Voslamber *et al* 2010). Regulatie via ruiming van nesten heeft ook geen aantoonbaar effect op de ontwikkeling van de grauwe ganzenpopulatie (van der Jeugd *et al* 2006). Een jaarlijks broedsucces

van 10% is voldoende voor populatiebehoud, een percentage dat vermoedelijk makkelijk gehaald doordat lang niet alle nesten gevonden en vernietigd worden. Zelfs als het wel zou lukken jaarlijks 100% nesten te elimineren, dan moet dit de komende veertien jaar stug worden voortgezet totdat de laatste volwassen gans dood is. De voor het eigenlijke natuurbeheer op zichzelf ineffectieve ruiming van ganzennesten is als maatregel in de huidige situatie dan ook vooral door It Fryske Gea bedoeld als gebaar van 'goodwill' naar de boeren, om daarmee het onderlinge draagvlak te behouden. Ook in Petgatten de Feanhoop worden nesten van Grauwe Ganzen (en vermoedelijk ook die van Brandganzen) door mensenhand verwijderd. Dit gebeurt echter niet door de medewerkers van It Fryske Gea, maar op eigen initiatief van andere personen uit de regio. It Fryske Gea is hiervan op de hoogte (mondeling bevestigd). Los van de discussie over de al dan niet gewenste effectiviteit van deze legselbeperking, verdient het nadrukkelijk aanbeveling deze ingreep uitsluitend op legale wijze uit te voeren, onder directe regie en verantwoordelijkheid van de natuurorganisatie zelf. Illegale acties kunnen, buiten eigen toezicht en controle, (eventueel andere ongewenste of nog grotere) verstoring veroorzaken tijdens de broed- en rustperiode in natuurgebieden. Daarnaast wordt, vanuit een breder ecologisch kader bij de planning van natuur(- en agrarisch) beleid, aanbevolen in deze kwestie meer de aandacht te richten op habitatbeheer en opgroeigebied gerichte maatregelen. Bijvoorbeeld door aan te sturen op ruigere vegetaties, of andere gewassen in omliggend grasland die als voedsel ongeschikt zijn. Afrastering tussen broed- en foerageergebied kan ook een optie zijn. Onderzoek en experimenten in gebieden met grote dichtheden van de Grauwe Gans, zoals laagveenmoeras De Deelen, laten zien dat een dergelijke aanpak remmende invloed heeft op de overlevingskansen van jonge vogels (Voslamber *et al* 2010).

6. Samenvatting

De inventarisatie van Petgatten de Feanhoop in 2010, met een totale oppervlakte van 83 hectare, leverde in totaal 55 broedvogelsoorten op. Hiervan zijn 45 integraal geteld en staan dertien soorten (Roerdomp, Purperreiger, Slobeend, Grutto, Tureluur, Watersnip, Zwarte Stern, Koekoek, Graspieper, Gele Kwikstaart, Snor, Matkop en Kneu) op de Rode lijst.

Vergeleken met de broedvogelkartering in 2003 laat een aantal specifieke moerasvogels vooruitgang zien. Dit hangt waarschijnlijk samen met gunstige effecten van de verbeterde waterhuishouding en gebiedsvernating. De moerasuitbreiding, via inmiddels goed aangeslagen natuurontwikkeling in de vorm van nieuwe petgaten, heeft ook een positieve impuls gegeven. Minpunt is dat de Amerikaanse windmolen Hercules tamelijk voedselrijk water door het gebied leidt, waardoor eutrofiëring blijft optreden. Bij het huidige, op spontane ontwikkeling gebaseerde beheer is zonder maatregelen in de natuurontwikkeling (maar ook elders) op termijn vorming van broekbos met schaarse ondergroei te verwachten. Daarom wordt aanbevolen het beheer te activeren door regelmatig ruigten en opslag te verwijderen op kansrijke plaatsen met rietmoeras. Door dit cyclisch te doen kan ook voor ruigte- en struweelminnende vogels habitat blijven bestaan. Oud riet dient zoveel mogelijk gespaard en gestimuleerd te worden. Door méér dynamiek toe te laten, met de hoogste waterstanden in de winter en het voorjaar en lage, tot droogvallende waterstanden in de (na)zomerperiode kan dit worden bevorderd.

Ook bij een aantal graslandvogels komt in Petgatten de Feanhoop een vrij gunstig beeld naar voren. De groep specifieke (meet)soorten van nat tot drassig, gevarieerd grasland nam enigszins toe, waarschijnlijk als reactie op aantrekkelijk habitat in Noarderkrite en Oksekop. Een aantal soorten dat hier toenam of zich hier handhaafde (Zomertaling, Slobeend, Zwarte Stern, Gele Kwikstaart, Watersnip) is sterk aangewezen op dit type boezem- of hooiland. Daarnaast zijn deze vogels (maar ook Kievit, Grutto, Wulp en Tureluur) waarschijnlijk aangetrokken door de nattere condities, doordat het voorjaar tijdens de eilegfase, met name in de ontwaterde omgeving, erg droog was. Voor onderhavige graslandvogels is doorgaan met het huidige graslandbeheer zeer aan te raden. Belangrijk aandachtspunt is dat de Oksekop en Noarderkrite langzaam veranderen van overstromingsgebied (met boezemwater) naar inzijgingsgebied (met hemelwater). Door inklinking en komvorming van de bodem wordt waardevolle vegetatie verdrongen, wat op den duur ten koste gaat van graslandvogels. Om dit tegen te gaan zijn

ingrijpende antiverdrogingsmaatregelen nodig. Voor hoge(re) dichtheden van steltlopers, zoals Kievit en Grutto, die ook bemest, niet te ruig en te zuur wormrijk weiland nodig hebben, blijven de mogelijkheden, onder de geldende omstandigheden van relatief kleine oppervlakten en hoofdzakelijk botanisch verschralingbeheer, beperkt.

De Grauwe Gans is ook in Petgatten de Feanhoop flink toegenomen. Deze ontwikkeling leidt tot veel discussie, vooral van agrarische kant vanwege schade aan het boerenland, terwijl de vogels broeden in aangrenzend natuurgebied. Onder druk van deze sector wordt door It Fryske Gea, elders in de provincie, getracht verdere populatiegroei terug te dringen door het onklaar maken van legsels. Tot dusverre leidt deze maatregel niet tot populatiekrimping en tegelijk komen er vanuit het oogpunt van natuurbeheer nadelen bij kijken. De ruiming van ganzennesten is dan ook vooral bedoeld als gebaar van 'goodwill' naar de boeren, om daarmee het draagvlak te behouden. Ook in Petgatten de Feanhoop worden ganzenlegsels door mensenhand verwijderd. Dit gebeurt echter niet door It Fryske Gea zelf, maar door andere personen op eigen initiatief. It Fryske Gea is hiervan op de hoogte. Los van de discussie over al dan niet gewenste effectiviteit van legselbeperking, verdient het nadrukkelijk aanbeveling deze ingreep alleen uit te voeren onder eigen regie en verantwoordelijkheid van de natuurorganisatie zelf. Illegale acties kunnen, (eventueel andere) ongewenste of nog grotere verstoring veroorzaken in het natuurgebied. Aanbevolen wordt bij de planning van natuur(- en agrarisch) beleid in deze kwestie, vanuit een breder ecologisch kader, meer te kijken naar habitatgericht beheer. Bijvoorbeeld door waar mogelijk aan te sturen op ruigere vegetaties, of andere gewassen in omliggend gebied, die als voedsel voor ganzen ongeschikt zijn.

7. Literatuur

- VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgvers BV, Baarn.
- VAN DIJK A.J. 2004 Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisaties in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN DIJK A.J., BOELE A., HUSTINGS F., KOFFIJBERG K., & PLATE C.L. 2010. Broedvogels in Nederland in 2008. SOVON-monitoringrapport 2010/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN DIJK A.J., VERGEER J.W., (SOVON) & PLATE C. (CBS) 2010. BMP in 2009: afname overheerst. SOVON-Nieuws jaargang 23 (2010) nr 3. (3-5).
- HELLEBREKERS A.W. 2004. Heeft de Koekoek overlevingskansen? A.W. Hellebrekers, Voorburg
- JAGER H.J. 2010. Vegetatiekartering en gebiedsbeschrijving van het object Petgatten de Feanhoop. It Fryske Gea, Olterterp.
- JAGER. K. Broedvogels van Petgatten de Feanhoop in 2003. SOVON-inventarisatierapport 2003/32. SOVON, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2010. Brandganzen in de Alde Feanen, een jonge populatie in beweging. Twirre 21: 5-10.
- KROON DE G.H.J. 2001. Inventarisatieperikelen. SOVON-Nieuws 14 (2): 18-19
- VAN MANEN W. 2005. Valsstrikken en vingerwijzingen bij het inventariseren van broedvogels. Handleiding Soortgerichte Gebiedsinventarisaties Broedvogels.
- POSTMA J. 2010. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 2009. SOVON-monitoringrapport 2010/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- SIERDSEMA H. 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, SOVON-onderzoeksrapport 1995/04. SBB/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- TEIXEIRA, R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Vereniging tot Natuurbehoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- VAN DER JEUGD H.P., VOSLAMBER B., VAN TURNHOUT C., SIERDSEMA H., FEIGE N., NIENHUIS J. & KOFFIJBERG K. 2006. Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? Sovon-onderzoeksrapport 2006/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VOSLAMBER B., VAN DER JEUGD H., KOFFIJBERG K. 2010. Broedende ganzen in Nederland. De Levende Natuur. Tijdschrift voor natuurbehoud en natuurbeheer. 111de jaargang nummer 1 (40-44).
- VAN DER WINDEN J. 2010. De effecten van Grauwe Ganzen op broedkolonies van de Zwarte Stern. De Levende Natuur. Tijdschrift voor natuurbehoud en natuurbeheer. 111de jaargang nummer 3 (130-133).
- VAN DER WINDEN J.G. & VAN HORSSSEN P.W. 2001. Voedselgebieden van de Purperreiger in Nederland. Rapport 01-011 Bureau Waardenburg/Vogelbescherming Nederland, Culemborg/Driebergen.

Bijlage 1. Alle vastgestelde, kwantitatief getelde soorten in de drie gekarteerde gebiedsdelen Petgatten de Feanhoop, Noarderkrite en Oksekop, in 2010. **Vet** = Rode lijstsoort.

Soort	Petgatten de Feanhoop	Noarderkrite	Oksekop	Totaal
Fuut	1	3	1	5
Roerdomp	1	0	0	1
Purperreiger	1	0	0	1
Knobbelzwaan	2	0	1	3
Grauwe Gans	81	4	3	88
Brandgans	12	0	0	12
Nijlgans	3	0	1	4
Bergeend	1	0	1	2
Krakeend	12	6	2	20
Wilde Eend	21	11	3	35
Zomertaling	0	0	1	1
Slobeend	1	0	2	3
Tafeleend	0	2	0	2
Kuifeend	7	4	0	11
Buizerd	1	0	0	1
Waterral	6	0	1	7
Waterhoen	3	0	0	3
Meerkoet	20	5	3	28
Scholekster	1	1	0	2
Kievit	1	2	3	6
Watersnip	0	0	2	2
Grutto	0	2	1	3
Wulp	0	1	2	3
Tureluur	0	1	3	4
Zwarte Stern	0	0	33	33
Koekoek	2	0	1	3
Grote Bonte Specht	2	0	0	2
Graspieper	4	0	1	5
Gele Kwikstaart	2	7	3	12
Witte Kwikstaart	0	1	0	1
Blauwborst	10	0	6	16
Sprinkhaanzanger	7	4	0	11
Snor	3	0	0	3
Rietzanger	52	13	7	72
Bosrietzanger	31	1	1	33
Kleine Karekiet	61	15	14	90
Grasmus	13	1	1	15
Tuinfluitier	6	0	1	7
Zwartkop	7	0	0	7
Matkop	1	0	0	1
Zwarte Kraai	2	1	1	4
Groenling	1	0	0	1
Putter	3	0	2	5
Kneu	3	0	1	4
Goudvink	1	0	0	1
Rietgors	32	12	11	55

Bijlage 2. Soortverspreidingskaarten.

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Natuurplaza (gebouw Mercator 3)
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 741 04 10

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

In het voorjaar van 2010 is natuurreserveaat Petgatten de Feanhoop, in beheer en eigendom bij de Provinciale vereniging voor natuurbescherming It Fryske Gea, geïnventariseerd op broedvogels. De inventarisatie is uitgevoerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland en betrof een herhalingskartering, onder meer vanwege de behoefte aan broedvogelgegevens voor interne evaluatie en verantwoording richting de Provinciale Subsidieregeling Natuurbeheer (PSN).

De inventarisatie van natuurreserveaat Petgatten de Feanhoop, met een totale oppervlakte van 83 hectare, leverde in totaal 55 soorten broedvogels op. Hiervan zijn 45 soorten integraal geteld en staan dertien soorten (Roerdomp, Purperreiger, Slobeend, Grutto, Tureluur, Watersnip, Zwarte Stern, Koekoek, Graspieper, Gele Kwikstaart, Snor, Matkop en Kneu) op de Rode lijst.